

ZEIJEN

4000 JAAR LANDBOUWGESCHIEDENIS

Harry de Vroome

Op een relatief kleine oppervlakte treffen we hier niet alleen een erg mooi landschap aan maar kunnen we ook kennis nemen van een agrarische geschiedenis over een lange periode. Van niet-systematische landbouw (roofbouw) tot systematisch bodemgebruik in de vorm van een celtic-field en hoogakkers. Daarna het verplaatsen van de agrarische activiteiten in zuidelijke richting, wat uiteindelijk resulteerde in het esdorpenlandschap rond Zeijen.

Het Noordse Veld kan met recht een uniek archeologisch reservaat worden genoemd, waar in feite een oud kultuurlandschap bewaard is gebleven al doet het nu 'natuurlijk' aan. We worden hier gekonfronteerd met structuren van landbouwsystemen en zien begraafplaatsen uit steen-, brons- en ijzertijd. Het hunebed is een grafmonument, althans het stenen geraamte daarvan, van een volk dat een essentiële wijziging teweegbracht in het benutten van de natuur. Was er voordien sprake van jagers/verzamelaars, nu werd het aksent verlegd naar een agrarische economie. Men ging akkerbouw bedrijven in de vorm van roofbouw door pleksgewijs het bos op te ruimen. Later werd de veeteelt ook belangrijk en werd het boslandschap meer aangetast door

dat open ruimten nodig waren voor het weiden van de kudden vee.

Een tweede omwenteling vond plaats door over te gaan op systematisch landgebruik: in lange stroken werd de grond ontgonnen en daarna opgedeeld in vierkante tot rechthoekige akkertjes. Het ontginningsafval en later ook uitgeputte bodengrond werd tot wallen opgeworpen. Voor het eerst paste men doelbewust bemesting toe door humeus materiaal op de akkers te brengen. In het zgn. meerslagstelsel dat in gebruik was zal ook het vee hebben bijgedragen tot verrijking van de bodem.

Het duidelijkste voorbeeld van zo'n celtic-field van wellicht geheel ons land ligt op dit Noordse Veld. Het is een unieke belevens hier de verlaten akkers van zo'n 2000 jaar geleden te aanschouwen.

Van een ander akkersysteem zijn ook sporen aanwezig en wel van de zgn. hoogakkers. Dit zijn langgerekte smalle percelen, door greppels begrensd. Langs de oostrand op de overgang van het plateau naar de lager gelegen gronden, zijn indertijd plattegronden aangetroffen van enkele versterkte nederzettingen.

De wijze van begraven komt tot uitdrukking in de aanwezigheid van een urnenveld, het hunebed en een 50-tal grafheuvels, zowel

uit de steentijd als uit de brons- en ijzertijd.

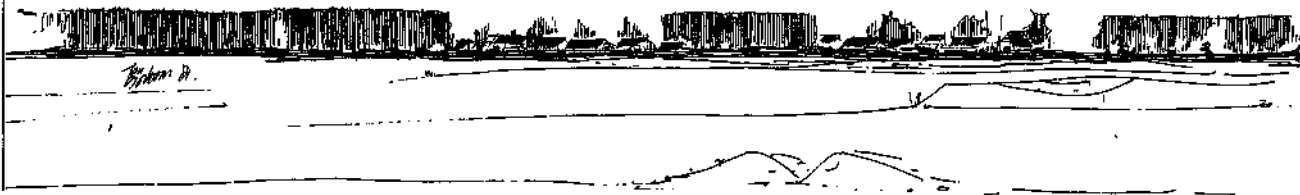
Duitse schijnstartbaan

Het is een onherstelbaar verlies geweest dat de Duitsers aan het einde van de wereldoorlog, op een brede strook direkt ten westen van de Oude Roderweg, een schijnstartbaan hebben aangelegd waardoor ongeveer 100 grafheuvels zijn verdwenen.

Zoals we al opmerkten, hebben de agrarische activiteiten zich naar het zuiden verplaatst. Waarschijnlijk dateert de nederzetting Zeijen uit de vroege Middeleeuwen, later resulterend in het brinkdorp met het esdorpenlandschap daaromheen. Van de onderdelen van dit landschapstype ontbreekt in de direkte samenhang slechts het heideveld; de andere elementen, de es, de beekdalen en het bos zijn nog steeds in fraaie samenhang aanwezig. De es is nog steeds grotendeels als bouwland in gebruik, zij het dat er nu andere gewassen worden verbouwd. De bouwlanden worden nog grotendeels omzoomd door de, op zich heel bijzondere, Zeijer strubben en ook de structuur van het dorp Zeijen getuigt nog van een ver verleden.

Van spieker naar sleuvsilo

Wanneer we de beide kultuurlandschappen, het Noordse Veld en Zeijen ca. vergelijk-

ken dan blijkt er een grote mate van overeenkomst te bestaan in het okkupatiepatroon, gebaseerd op de natuurlijke gegevenheden.

Het celtic-field is gelegen op een plateau, ter weerszijden begrensd door beekdalen. De nederzettingen waren gesitueerd aan de oostelijke zijde van het plateau, op de overgang van hoog/ droog naar laag/ vochtig. Hetzelfde beeld geldt voor het esdorpenlandschap van Zeijen: wanneer men de 10 m hoogtelijn volgt dan ligt ook dit latere landbouwgebied op hetzelfde plateau, ook weer aan beide zijden begrensd door dezelfde beekdalen. En ook het dorp ligt weer op de oostelijke flank, op de overgang van hoog naar laag. Zo is er in de loop der eeuwen niet zo veel veranderd, alleen de doden worden niet in Zeijen aan de aarde toevertrouwd en de sleufsilo heeft de plaats van de spieker ingenomen.

Ongelooflijk

Het zou onvolledig zijn wanneer we niet de laatste, meest ingrijpende fase van deze landbouwkundige geschiedenis zouden memoreren, nl. de 20ste eeuw. Pas in deze periode moest het nog middeleeuwse landbouwsysteem met de daarbij behorende landchapsstructuren plaats maken voor een technologische ontwikkeling naar een landbouw zoals wij die nu kennen. Landschapelijk en natuurwetenschappelijk heeft dit pas in de 30-er jaren tot ingrijpende veranderingen geleid.

Het Noordse Veld, nu een reservaat van 75 ha, vormde toen nog een onderdeel van een heide- en veengebied van meer dan 1500 ha. De zuidgrens werd nog gevormd door de Zeijer strubben, in het noorden gingen de Calluna heiden van het Hoge Veld over in het Bongeveen en het Bunnerveen, dat zich nog tot dicht bij Altena uitstrekte.

Ter weerszijden werd deze monumentale ruimte begrensd door gave beekdalen met ongerepte beken. Er was slechts één verharde weg dwars door het gebied, die van Norg naar Donderen en de bebouwing was nog geheel in de dorpen gekoncentreerd. Ongelooflijk!

Het laatste grote stuk van het Bonge- en Bunnerveen is pas na de oorlog in het kader van een ruilverkaveling ontgonnen en vormt nu een gebied om blijvend te mijden. Ook de beken zijn pas de laatste decennia gekanaliseerd. Mét de ruilverkavelingen zijn op grote schaal de boerderijen in het buitengebied verschenen en de zandwegen zijn een schaars artikel geworden. En de leliën des velds zijn niet meer. Zo'n terugblik is, vanuit natuur en landschap bezien, een bijzonder deprimerende bezigheid, ook al met de wetenschap dat de ontluistering van wat ons nog van het Nederlandse landschap rest, onverdroten doorgaat.

Routebeschrijving van een wandeling rond Zeijen

Bij het beginpunt volgen we de zandweg in noordelijke richting. Deze weg is de historische verbinding tussen Zeijen en Roden, deze Oude Roderweg zullen we ook weer tegenkomen op het Noordse Veld. Rechts is een beplanting aangebracht met als doel de huidige esrand te aksentueren. Wanneer we bij (1) naar rechts kijken ervaren we heel duidelijk de hoogteverschillen tussen de es en het beekdal van de Masloot. De zandweg wordt nu begrensd door de Zeijer strubben. In de wegberm en ook in het bos een begroeiing van oa. adelaarsvaren en blauwe bosbes.

Biotoop voor dwergen en elfen

Vlak vóór de verharde weg Zeijen-Peest slaan we bij het voetgangerssluisje linksaf. Het voetpad loopt hier door een kenmerkend voorbeeld van een strubbenbos: kwarrige eiken waarvan de moeizaamheid van hun bestaan duidelijk is af te lezen. Het is een biotoop voor dwergen en elfen. Op de Peesterweg gekomen volgen we de verharde weg rechts richting hunebed. De Oude Roderweg kunnen we helaas niet meer volgen omdat deze indertijd door de ruilverkavelingswerkzaamheden is ontgonnen. De schuine doorsnijding van de landbouwkavels stond een doelmatige herverkaveling in de weg, zoals dat dan heet. Een bezoek aan het kleine hunebed rechts is zeker de moeite waard. U zult dan zien dat het oorspronkelijke terrein enigermate is uitgebreid. De bedoeling is dat op lange termijn de beplanting op grotere afstand van het hunebed kan uitgroeien opdat het grafmonument beter tot zijn recht komt. Voorbij het hunebed is de hoge ligging van het ontgonnen heideveld goed zichtbaar met naar rechts de afhelling naar de lage graslanden van de Zeijermaden, vroeger gro-

tendeels uitsluitend gebruikt als hooiland.

We naderen nu het Witteveen; direkt ten zuiden hiervan was één van de versterkte nederzettingen gelegen. Grondsporen duiden op de aanwezigheid van tenminste twee boerderijen met een aantal spiekers, daterend uit de Romeinse tijd.

Vorbij het Witteveen zien we hoe rechts het landschap is aangetast, vanaf de weg alleen maar zichtbaar door de nieuwe boerderijen; in het terrein zelf blijkt dat de structuren van het landschap onherkenbaar zijn geworden. Zo is de gave samenhang van Noordse Veld met het aangrenzende landbouwgebied verstoord, zijn ook boerderijen op de rand van de Zeijerlaar gebouwd en is het prachtige beekdalletje langs de westzijde van de Zeijerlaar geheel en al verdwenen. Het afgebeelde kaartfragment geeft dan ook een misleidend beeld, het dateert van voor de uitgevoerde ruilverkavelingswerken. Vandaar ook dat de complete Oude Roderweg nog is aangegeven.

We volgen nu het pad langs de zuidrand van het heidereservaat en ontmoeten dan weer onze historische weg. Naar rechts kijkend ervaren we ook hier hoe funest de invloed van de boerderijbouw is vanaf het reservaat; de illusie van een stukje eindeloosheid van de heide is voorgoed verstoord. Het

zou om landschappelijke redenen nu zelfs gewenst zijn beplanting aan te brengen op de grens heide-kultuurland. De ornitologische relatie tussen broed- en foerageergebied is toch al verdwenen.

Wanneer we het afgebrande stukje heide rechts passeren zien we, parallel met de zandweg, een met struikheide begroeide langgerekte rug. Dit is één van de opgeworpen wallen van het celtic-field. Loodrecht daarop een aantal dwarswallen die door onze zandweg worden doorsneden. Loopt men de eerste dwarswal aan de linkerzijde af tot waar deze eindigt en de wal zich voortzet in noordwestelijke richting, dan heeft u een prachtig overzicht over dit uitzonderlijke landschap. We staan nu op de grens van het celtic-field. In de direkte nabijheid zien we 4 grafheuvels, één ligt pal tegen een wal aan; één vormt er zelfs een onderdeel van; een zichtbaar bewijs van opeenvolgende kultuurperioden!

Parkeervoorziening annex grafheuvel

Vanaf hier (maar ook elders) een goed overzicht op de twee meest markante grafheuvelconcentraties. Behalve de uiteraard hogere ligging van het wallensysteem is het op afstand ook goed herkenbaar aan het vegetatiebeeld. We vervolgen onze weg en komen bij het beboste gedeelte van het

Noordse Veld. Alvorens we linksaf slaan adviseer ik u even naar de parkeervoorziening annex grafheuvel te lopen. Helaas is het nog steeds mogelijk dat hier én langs de borsrand het autoblik wordt tentoongesteld.

Vanaf punt (2) op de kaart richten we onze blik op het heideveld. Vanaf hier heeft u een zodanig ruimtelijk beeld van de heide dat het de illusie geeft veel en veel uitgestrekter te zijn dan de simpele 75 ha die het in feite klein is.

Wanneer we aan het einde van het bos zijn gekomen, volgen we de zandweg op de grens van heide en beekdal, op zich ook al een zeldzaam voorkomende situatie. Door het dal 'stroomt' de gekanaliseerde bovenloop van het Oostervoortse Diepje; wanneer de heide plaats maakt voor kultuurgrond is het de Broekloop, een zijstroompje van het Oostervoortse Diep.

Over het gedeelte 3-4 ervaren we duidelijk dat de aangrenzende heide vochtig en venig is; laarzen zijn hier geen overbodige luxe. Inen langs de beekdalen treffen we twee typen houtwallen aan, de beekdal begeleidende wallen en de dwarswallen in het dal zelf. Deze laatste eindigen steeds op de plaats waar een waterhoudende sloot vroeger de funktie van veekering kon overnemen. Voorzover de insteekwallen binnen de vroegere

ruilverkaveling 'Vries' zijn gelegen is de veiligstelling verzekerd door vrijstaande rasters en/of grenssloten en is het eigendom geheel of grotendeels overgegaan naar het Staatsbosbeheer.

Het heide-ontginningslandschap tussen het Noordse Veld en de Peesterweg vraagt nog onze aandacht. Ook hier blijkt weer duidelijk, evenals dat aan de oostzijde het geval was, de geologische opbouw van het Noordse Veld, ook van de ontgonnen gedeelten: het hooggelegen plateau tekent zich duidelijk af tov. het beekdal van de Broekloop. Op de achtergrond vormen de Zeijer strubben een markante begrenzing. In tegenstelling tot de oostzijde van het heidereservaat lijkt het hier nog zinvol dit landbouwgebied tot heide en heischrale graslanden te regenereren waardoor weer een relatie met de Zeijer strubben zou kunnen ontstaan met als enig obstakel de Peesterweg.

Snijmais en aardappelen

De verharde weg overstekend wordt de zandweg aan één zijde begrensd door de Zeijer strubben. In het beekdal zien we recent hele stukken grasland gediëpplougd en daarmee geëgaliseerd; door de diepe ontwatering kan men immers nu ook in beekdalen snijmais en aardappelen verbouwen. Wan-

neer we het beekdal verlaten volgen we de zandweg langs de aloude Noorderes van Zeijen, bij de afbuiging naar het zuiden links een nieuwe esrandbeplanting, passeren we rechts een restant van de oude verbindingsweg tussen Zeijen en Norg, vervolgens, ook rechts, een gespaard reliëfrijke perceel met een moerassige laagte om vervolgens uit te komen op een verharde, nieuwe landbouwafsluitingsweg richting Zeijen. Aan uw rechterzijde ziet u op de grens van de Zuideres ook weer een aangebrachte bosstrook, zodat zowel de Noorder- als Zuideres weer geheel door houtgewas zijn omzoomd.

Het zicht op het dorp Zeijen is boeiend, met hoog oprijzend boven de bebouwing de bomen van de brink. Zodra u het dorp binnenkomt rechts een tweetal zeer fraaie, goed gerestaureerde boerderijen. Via de oostzijde van de brink wandelen we naar ons uitgangspunt; op het noorder brinkgedeelte zijn ± 20 jaar geleden de populieren door eiken vervangen; deze bepalen nu al heel duidelijk mede het dorpsbeeld. Al met al hebben we aan het eind van onze tocht zo'n 9 km afgelegd; afhankelijk van uw wandeltempo en uw interesses vraagt dit 2 a 3 uur (of langer). De korte route is ruim 5 km.

De heer H. de Vroom is natuurbeschermingskonsulent bij het Staatsbosbeheer in Drente.

Literatuur

- Brongers, J.A.*
Air photography and celitiofield research in the Netherlands, R.O.B., 1976
Brongers, J.A. en Woltering, P.J.
De praehistorie van Nederland, economisch/technologisch, Fibula - van Dishoeck, 1978
Klok, R.H.J.
Archaeologisch reisboek voor Nederland, Fibula - van Dishoeck, 1977.

